

תמימות (מדת יעקב אבינו)

[נכתב ע"י הרב משה צוריאל, מתוך ספרו "אוצרות התורה" – פרי תולדות שיחה 6.
בהרה. בהסכמת הרב, מאמר זה נערך ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

"מה עשו אבותינו שכל כך חשק הקב"ה בהם?". (הקדמה ל"קלי"ח פתחי חכמה", לרמח"ל)

אחת המדות הראשיות בה המקרא מתאר את יעקב אבינו, היא התמימות - "ויעקב איש תם, יושב אהלים" (בראשית כה, כז). ורש"י מפרש: "תם, אינו בקי בכל אלה (=עיסוקים של עשיר). כליבו כן פיו. מי שאינו חריף לרמות קרוי תם". בזמננו נחשבה המדה של "תמימות" לחסרון, כאילו הוא תואר לטפשות וחוסר הכרת המציאות. אבל הדיבור המודרני מסלף את הענין. בשרש לשון-הקודש הענין של "תם" הוא 'שלימות', לא לדעת פחות מדאי ולא יותר מדאי. חריפות יתרה היא מדה מיותרת ומוגזמת של החכמה, ולכן אדרבה היא מקלקלת שלימותו של האדם (מהר"ל, "נתיבות עולם", תמימות, פ"א). מדת האמצע, כמו שכתב קהלת "ואל תתחכם יותר" (ז, טז) היא היא הראויה.

ישנו כלל בחיים שהאדם צריך להתנהג עם השני בה במדה שהזולת נוהג. וכמו שכתוב על הקב"ה "עם חסיד תתחסד, עם גבר תמים תתמם... ועם עקש תתפתל" (תהלים יח, כו-כז). אמנם כתובה בתורה הדרכה כללית: "תמים תהיה עם ה' אלהיך" (דברים יח, ג). אבל הוסיף ה'חפץ חיים' שזה **ביחסנו לה'**. אבל עם הבריות שהם נוכלים וערמומיים, עלינו ליהרר (וכדברי רבנו יונה והמאירי, על אבות א', והוי דן את כל האדם לכף זכות עיי"ש). ועל כן נקט יעקב בתכסיסים כדי להציל את ממונו מן לבן שהחליף את משכורתו עשרת מונים (בראשית ל').

בעצם-אופיו של יעקב, הוא נסלד מכל שימוש בתרמית.

בספר "בית הלוי" (הגרי"ד סולובייציק) שואל בפרשתנו –

א. מדוע יעקב לא ניסה לשנות את קולו בבואו לפני אביו לקבל את הברכות. הרי יצחק תמה "הקול קול יעקב והידיים ידי עשיו". הרי לא היה די בהלבשת עורות גדיים? אלא, היה לו לדבר באופן דיבור של עשיו. כאשר יצחק שאל "מה זה מהרת למצוא" ענה לו "כי הקרה ה' אלהיך לפני", ומיד הגיב יצחק "גשה נא ואמושך בני". רש"י מפרש: "אמר יצחק בלבו, אין דרך עשיו להיות שם שמים שגור בפיו, וזה אמר 'כי הקרה ה' אלהיך' עכ"ל. ובכן, למה יעקב לא צפה זאת מראש?

ב. ועוד הוא שואל מבחינה למדנית: אם יצחק רואה שהקול קול יעקב, והידיים ידי עשיו, הרי נשאר 'ספק השקול'. ובכן למה הוא התחיל לברך אותו?

ועונה "בית הלוי" – כי ודאי שהרמאים חושדים את כולם שהם ג"כ נוהגים ברמאות ("כל הפוסל, במומו פוסל" - קידושין ע"ג), וחשש עשיו שמא יעקב יחטוף ממנו הברכות. ולכן אמנם לא יכול עשיו לגזוז שערות-עורו, אבל החליט לשנות צורת דיבורו לחקות את קולו של יעקב (ועיי' מרמה זו יינצל מכל מי שמרמה אותו, כביכול). ולכן לא בלשון תמיהה אמר יצחק מה שאמר, אלא בניחותא: "הקול קול יעקב והידיים ידי עשיו" והרי בזאת נתקיימו כל הסימנים, ובכן ראוי לברך דוקא זה הנצב לפניו. אבל יעקב אבינו שהיה כל כולו "תמים" לא העלה על דעתו ערמומיות זו!

והנה מצאנו שימוש לשון מוזר. יעקב אמר "אולי ימושני אבי" (כו, יב) בזמן שהיה צריך לומר "פן ימושני". כי בלשון הקודש אפשר להביע רעיון "שמא" בשני אופנים:

• **אם רוצים בתוצאה, אומרים "אולי"**. (כמו שאמר אליעזר עבד אברהם "אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי" כי רצה שלא תאבה, ויצחק ישא את בתו).

• **ואם מתנגדים לתוצאה, אומרים "פן"**. (כמו "השמר לך פן יפתה לבבכם")

וכאן שומעים רצונו הסמוי של יעקב שאביו יבחיך בשינויים ועל ידי כך ינצל יעקב מלהיות "מתעתע", שהוא כאילו עובד ע"ז (מכות כד). נטייתו הטבעית של יעקב היתה שאביו יתפוש אותו באמצע הפעולה. אמנם הוא יקבל גערה איומה, אבל ינצל מלהתנהג במרמה. ולכן מובא במדרש (ב"ר ס"ה) שציית לאמו בהיותו "כפוף אנוס ובוכה... נשפכו מים על ברכיו והיה לבו רפה כשעוה. וזימן לו הקב"ה ב' מלאכים, והיו אוחזין אותו במרפקיו כדי שלא יפול". והרי זה אותו יעקב שגלל האבן מעל הבאר כגולל פקק מצלוחית (רש"י על כט, י) על פי התיאור בב"ר (שהוא מקורו של רש"י) "תרין אדרעין דיעקב כתרין עמודין של שיש". אם כן לא מן זעמו של עשיו פחד, כי יכול יוכל לו, אלא מן הפגם המוסרי.

הרי מדתו של יעקב היא "תתן אמת ליעקב" (מיכה ז, ט), ולכן יש לו מציאות קיימת. בְּעִיר "קושטא" לא מת אדם לפני זמנו, כי נזהרו מלשקר. וכשהגיע לשם ר' טביומי ומפני הצניעות שינה בלשונו (לומר על אשתו שאיננה בבית, כי היתה חופפת שערות ראשה) מתו לו שני בנים (סנהדרין צז). מבאר מהר"ל ("נתיבות עולם", נתיב האמת) שאמנם מותר לו לאדם לשקר למען הצניעות (ב"מ כג:). ומכל מקום סוף סוף הוא מקטֵע במציאותו הקיימת, כי "שפת אמת - תכון לעד" (משלי יב, יט). לכן ר' יהושע בן לוי נכנס חי לגן עדן כי מעולם "לא אתשיל על שבועתיה" (כתובות עז). כלומר "הן" שלו היה "הן צדק" לעולמים.

אמנם היתה ליעקב הצדקה הילכתית להתחזות כעשיו, כי אמו אמרה "עלי קללתך בני" ומתרגם אונקלוס "עלי אתאמר בנבואה". **ובכל זאת נענש יעקב על כך.**

- כאשר לאה תפשה מקומה של רחל, וכל הלילה היה מדבר אתה כאילו היא רחל "ויהי בבוקר והנה היא לאה". הטיח בה אשמה. ענתה לו: "אין מורה בלי תלמידים?" הרי גם מקודם אירע פעם שהאב קרא ל"עשיו" ומישהו אחר ענה במקומו! (ב"ר ע"ט).

- ועל אותה הזעקה שיעקב גרם לעשיו, **נפרע ממנו ונענש**. כי מרדכי, שהיה מצאצאיו, הצטרך לזעוק מרה גם הוא בשושן הבירה (ב"ר סז/ד). מכאן שגם כאשר בשעת הדחק מותר לאדם להשתמש במדה גרועה, אבל נענשים על כך. (וצריכים לזכור שתמיד יעקב נהג במדת "אמת", אבל נענש הוא על כל פנים, אפילו על חריג חד-פעמי. וכן כתב רש"י על מכות כד. ד"ה אוטם אזנו).

לסיכום, מדתו הקבועה של יעקב היא התמימות, ורק בגלל "הוראת שעה" סטה מכך, ואף על זה נענש (אע"פ שרצון ה' היה שיגמול לעשיו כמדתו "עם עקש תתפתל").